

UOT 81

<https://doi.org/10.59849/2311-8482.2025.3.117>

ÜLVİYYƏ ASLANOVA*

İSLAM SƏFƏRLİ DİLİNDƏ FRAZEOLoji VAHİDLƏRİN ÜSLUB XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Bu məqalədə İslam Səfərlinin poeziyasında frazeoloji vahidlərin üslub xüsusiyyətləri və onların bədii-estetik funksiyaları təhlil olunur. Müəllif göstərir ki, frazeoloji vahidlər şairin poetik dilində əsas ifadə vasitələrindən biri kimi çıxış edir, obrazlılıq, emosionallıq və milli ruh yaradır. Məqalədə idiomatik və proverbial frazeologizmlərin müxtəlif nümunələri üzərində şərhlər aparılır, onların metaforik, simvolik və üslubi dəyəri izah olunur. Səfərlinin şeirlərində “od tutub alışmaq”, “könlün tərlanı”, “silaha sarılmaq” kimi ifadələr dərin emosional təsir və milli kolorit yaratmaq məqsədi ilə işlədilir. Məqalə frazeoloji vahidlərin poetik nitqdəki funksiyalarını – duyğu yaratmaq, mənanı yığcam çatdırmaq və poetik obraz formalaşdırmaq kimi vəzifələrini önə çəkir. Nəticə olaraq, İslam Səfərlinin yaradıcılığında frazeoloji vahidlər həm estetik, həm də mənəvi dəyəri ilə seçilir və Azərbaycan poeziyasında bədii dilin zənginliyini nümayiş etdirir.

Açar sözlər: Frazeoloji vahidlər, Poetik dil, İslam Səfərli, Bədii-estetik funksiyalar, Milli ruh və emosionallıq

Giriş

Dil bir xalqın milli kimliyini, dünyagörüşünü və düşüncə tərzini əks etdirən ən mühüm vasitədir. Bu baxımdan, frazeoloji vahidlər dilin zənginliyini və bədii-estetik imkanlarını göstərən ifadə formaları kimi xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Onlar xalqın minilliklər boyu formalaşmış həyat təcrübəsini, dünya təsəvvürünü, emosional münasibətini özündə əks etdirən sabit ifadələrdir. Frazeoloji vahidlərin poetik dildə istifadəsi isə onların gücünü daha da artırır, xüsusilə bədii yaradıcılıqda oxucunun duyğularına birbaşa təsir göstərmək baxımından mühüm rol oynayır. Azərbaycan poeziyasının görkəmli nümayəndələrindən biri olan İslam Səfərli də bu istiqamətdə seçilən sənətkarlardandır. Onun yaradıcılığı xalq ruhuna, milli təfəkkürə və zəngin emosional təsir gücünə əsaslanır. Səfərli şeirlərində frazeoloji vahidlərdən geniş və məqsədyönlü şəkildə istifadə edərək, həm obrazlılıq yaradır, həm də şeirlərin ideya-estetik tutumunu gücləndirir. Bu məqalədə İslam Səfərlinin poeziyasında frazeoloji vahidlərin istifadəsi, onların funksional və üslubi dəyəri təhlil edilir.

Əsas təhlil

Dil, insanların düşüncələrini və hisslərini ifadə etmək üçün əsas vasitədir. İnsanlar həyatlarının müxtəlif dövrlərində və müxtəlif vəziyyətlərində dil vasitəsilə qarşılıqlı əlaqə qururlar. Bu əlaqə dilin zənginliyi ilə birbaşa əlaqəlidir. Dilin zənginliyi müxtəlif şəkildə, o cümlədən frazeoloji vahidlərlə ifadə olunur. Frazeoloji vahidlər Azərbaycan dilində qəlibləşmiş sabit söz birləşmələridir. Frazeoloji vahidlər dilin ən mühüm struktur elementlərindən biridir və dilin təbii ifadə vasitələrini təşkil edir. Onlar müəyyən bir strukturda birləşmiş və xüsusi bir mənaya sahib olan söz birləşmələridir. M. Mirzəliyeva yazırdı: “Frazeoloji vahidlərin tərkibində olan sözlər arasında eyni zamanda həm leksik, həm semantik. Həm də sintaktik münasibətlərin mövcudluğu labüddür. Onlar arasındakı leksik-semantik və sintaktik asılılıq frazeologizmiyin mühüm cəhətidir” [5, s.46]. Hər kəs frazeoloji vahidlərdən bəhs edərkən fərqli mövqedən yanaşmış, bir sıra fikirlər irəli sürərək təqiq etmişdir. Buludxan Xəlilov da “Müasir Azərbaycan dilinin leksikologiyası” adlı dərslində frazeoloji vahidə belə tərib yazmışdır: “Frazeologiyada olan hər bir ifadə, ibarə frazeoloji vahid adı ilə öyrənilir. Dildə hər hansı bir mənanı ifadə edən hər bir sabit birləşməyə, bölünməz ifadə və ibarələr frazeoloji vahid deyilir” [4, s.260]. İlk baxışda frazeoloji vahidlər anlaşılır, mahiyyətini anladıqdan sonra dərk etmək mümkündür. Nitqdə obrazlılıq və ifadəlilik, frazeoloji vahidlərə xas olan emosionallıq, ekspresivlik vasitəsilə yaranır. Frazeoloji vahidlərin köməyi ilə insanlar nitqdə duyğu və məna çalarlarını dəqiqliklə əks etdirir, ifadələrinə rəngarənglik və stilistik vurğular qata bilirlər. Çox zaman obrazlı və ya məcazi məna daşıyırlar. Frazeoloji vahidlər dilin təbii inkişafı ilə yaranır.

Frazeologiya ilə ətraflı ilk dəfə məşğul olan şəxs Şarl Balli olmuşdur. Şarl Balli yazırdı: “Dildə sabitləşən birləşmə “frazeoloji ifadə” adlanır. Biz bunlardan nisbi müstəqilliyini saxlayan sözlərin iştirakı ilə düzənləri “frazeoloji qrup” elementləri tamamilə bir-biri ilə əlaqədar olanları “frazeoloji bitişmə” adlandırırıq” [1, s. 29-34]. Ş.Balli söz birləşmələri ilə frazeoloji vahidləri fərqləndirən əsas cəhətin onların sabit olub dəyişməz olduğunu öz yazdığı əsərdə qeyd edir.

Frazeologizmlər xalqın müdrik sözləridir. Xalqın məişətində, ədəbiyyatda frazeoloji vahidlərin istifadəsi, dilin təbii inkişafını, həmçinin əsərin obrazlılıq və təsvir gücünü artırır vasitədir. Şairlər və yazıçılar frazeoloji vahidlərdən, obrazlar yaratmaq, simvolik mənə vermək, həmçinin oxucuda emosional təsir yaratmaq üçün istifadə edirlər. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri olan İslam Səfərli də bu cür ifadələrdən əsərlərində geniş şəkildə istifadə edir və onların təsirini artırmaq üçün hər bir frazeologizmi çox diqqətlə seçir. Onun bədii yaradıcılığı milli-mənəvi dəyərlərə əsaslanan, xalq ruhuna yaxın bir üslubda formalaşmışdır. İslam Səfərlinin əsərlərində frazeoloji vahidlərin istifadəsi çox zəngindir, bu isə onun dilə münasibətini, xalq danışq dili ilə vəhdətini və bədii-estetik ifadə gücünü nümayiş etdirir. Onun əsərlərindəki frazeoloji vahidlər, yalnız dilin zənginliyini təmin etməklə kifayətlənmir, həm də əsərlərin emosional təsirini artırır. İslam Səfərli bu cür ifadələri həm təsvir etdiyi mənzərələri, həm də personajlarının daxili dünyasını oxucuya çatdırmaq üçün istifadə edir. Onun əsərləri yalnız bədii və estetik baxımdan deyil, həm də dilin zənginliyini nümayiş etdirməklə diqqət çəkir. İslam Səfərlinin əsərlərində frazeoloji vahidlərin istifadəsi mövzusu Azərbaycan dilçiliyi və ədəbiyyatşünaslıq üçün maraqlı və aktual tədqiqat sahələrindən biridir. Bu məsələ həm dilin bədii-estetik imkanlarının öyrənilməsi, həm də milli frazeologiyanın zənginliyinin araşdırılması baxımından əhəmiyyətlidir. Aşağıda bəzi frazeoloji vahidlərin Səfərlinin şeirlərində necə işlədildiyi və onların üslubda yaratdığı təsirlər, poetik üslub xüsusiyyətləri, estetik dəyəri təhlil ediləcəkdir.

İslam Səfərli əsərlərində frazeoloji vahidlərin istifadəsi

Səfərli frazeoloji vahidlərdən personajların daxili dünyasını oxucuya çatdırmaq üçün istifadə edir. İslam Səfərli əsərlərində frazeoloji vahidlərin ilk növü olan **idiomatik** frazeologizmlərdən danışacağıq. Belə frazeoloji vahidlərdə sözlərin mənası birləşmiş şəkildə, ümumiyyətlə məcazi mənada olur. Aşağıdakı şeirdə belə frazeoloji vahidlərə diqqət edək:

Könlümün tərlanı qalxmış cövlana,
Eşqsiz cansızı da gətirir cana [2, s.14].

Bu misralar çox zəngin poetik və frazeoloji ifadələrlə doludur. Həm obrazlılıq, həm də metaforik güc baxımından təsirli bir bədii nümunədir. “Könlümün tərlanı” “tərlan” burada məcazi mənədadır, “ürəyin qəhrəmanı”, “qəlbimdə ən dəyərlı”, “sevimli olan bir varlıq” deməkdir. Təkcə sözlərə baxaraq bu mənəni anlamaq olmur. Burada bu varlıq (insan, duyğu və ya arzular) artıq sadəcə real deyil, simvolik və yüksək bir obraz kimi təqdim olunur. Bu ifadə metaforik personifikasiya daşıyır, könlü bir varlıq kimi təqdim olunur və onun “tərlanı” var. Bu misralarda həm klassik ədəbiyyat ruhu, həm də xalq deyimlərinin poetik tərzı hiss olunur. Misralar dərin romantik və emosional yük daşıyır. “Qalxmış cövlana” frazeoloji metafora “cövlana qalxmaq” frazeoloji vahidi şiddətli həyəcan və ehtirası ifadə edir. Bədii dillə desək, coşqun duyğuların və ya hisslərin alovlanması, hərəkətə gəlməsi anlamını verir. Qrammatik cəhətdən sadə olsa da, bədii gücü və musiqililiyi yüksəkdir. Könlün tərlanının cövlana qalxması hisslərin ən yüksək həddə çatması deməkdir. Şair burada ruhun canlanması dinamik, hərəkətli obrazla ifadə edir. Bu ifadə şairin iç dünyasında yaranan coşğunluğu və ruhun yüksəkliyini göstərir. Səfərli bu frazeologizmdən istifadə etməklə, sevdanın və ilhamın gücünü oxucuya vurğulayır. “Eşqsiz cansızı da gətirir cana” məcazi-frazeoloji birləşməsi eşq elə bir gücdür ki, həyatsız, ruhsuz, canlı olmayan şeyi də həyata qaytarır mənasını verir. “Cansızı cana gətirmək” ilham vermək, həyata döndərmək, diriltmək, sevinc bəxş

etmək mənasında işlənir. Bu ifadə poetik mübaliğə ilə doludur. Eşqin gücü o qədər böyükdür ki, ölü kimi ruhsuz olanı belə dirildir. Bu eşqin ilahi və ruhani gücünü vurğulayan bir bədii yoldur. İfadənin quruluşu xalq danışığından gəlir, amma yüksək poetik dildə işlənib. Bu, həm də dirçəlişin, hisslərin oyanmasının simvoludur. İslam Səfərlinin “Odlar vətəni” şeirinə nəzər yetirək:

Atır rübəndini qızıl dan yeri,
Uçurt, ərşə qaldır şahintək məni,
Ey odlar vətəni, odlar vətəni [2, s.15]!..

Bu misralar yüksək bədii-estetik dəyərə malikdir və Azərbaycan poeziyasında vətənpərvərlik, lirizm və romantik pafos ilə seçilən gözəl nümunələrdəndir. Həm metaforik, həm simvolik, həm də emosional baxımdan güclü təsir gücünə malikdir. “Rübənd” klassik şeirdə və qədim ədəbiyyatda üz örtüyü, hicab, pərdə mənasındadır. Qadınların simasını örtən parçadır. “Rübəndini atmaq” frazeoloji vahidi poetik dildə örtüyü kənara atmaq, özünü göstərmək, bir şeyin üzə çıxması, gizli olanın ifşa edilməsi mənasında işlədilir. Şair burada sübh çağı günəşinin doğması ilə əlaqəli olaraq bu frazeologizmdən istifadə edir. Bu həm də hər şeyin aydınlanması, yeni başlanğıcın simvoludur. Digər sətirdə olan “ərşə qaldırmaq”, “ərş” göyün ən uca qatı deməkdir. Ancaq burada zirvəyə qalxmaq mənasında işlənir. Azərbaycan dilində bu ifadə mübaliğəli, şişirdilmiş bir mənə daşıyır. Bu frazeoloji vahid həddindən artıq yüksək səviyyəyə çatdırmaq, uca məqama yüksəltmək, mənəvi və ya emosional coşqu ilə yuxarı qaldırmaq mənasında işlənir. Şair bunu şahintək uçmaqla bağlayır, yəni azad və qüdrətli şəkildə ucalara yüksəlmək istəyir. Estetik gözəllik, təbiət və həyatın oyanışı poetik dillə ifadə olunur. Gözəllik və ümid hissi verir, təbiətin oyanışı ilə ruhun oyanışı arasında əlaqə yaradılır.

Frazeoloji vahidlərin digər növü olan **proverbial** frazeologizmlərə nəzər yetirsək, görürük ki, onlar mənaca atalar sözlərinə yaxın olan, lakin frazeoloji vahid kimi dilə daxil olan sabit söz birləşmələridir. Bu cür frazeoloji vahidlər həyat təcrübəsini və ümumiləşdirilmiş fikirləri ifadə edir. Qrammatik baxımdan bəzən tam cümlə şəklində olmaya bilər. Buradakı fikirlər qısa və yığcam olur, müəyyən həyat təcrübəsinə əsaslanır. İslam Səfərli də əsərlərində belə frazeoloji vahidlərdən böyük ustalıqla istifadə etmişdir. “Qonağıyam” şeirində bir neçə obrazlı, mənalı şəkildə işlənən, həm məzmun, həm də dil baxımından zəngin olan proverbial frazeologizmlərə rast gəlirik:

Tüstüdən çatılır göy qovuşağı,
Ocaq qonağıyam, köz qonağıyam [3, s.254].

Bu misralarda həm poetikadan, həm də simvolik dərinlikdən bacarıqla istifadə olunmuşdur. Təbiət obrazları, xalq düşüncəsinə bağlı metaforlar və emosional lirizm bu parçada çox incə şəkildə birləşib. Buradakı “ocaq qonağı” frazeoloji vahidi evə, yurda gəlmiş, hörmətli və arzu olunan qonaq mənasını verir. Bu ifadə bir yerə, bir mənəvi məkana bağlı olmaq, orada dincəlmək, ilham almaq, özünü ora aid hiss etmək anlamına gəlir. Xalq məişəti və simvolikasından bəhrələnərək yazdığı şeirdə “ocaq” Azərbaycan ədəbiyyatında və xalq mədəniyyətində ailə, isti yuva, ana ocağı mənalarını verir. “Köz qonağıyam” ifadəsi isə daxili yanğıya, ehtirasa, sevgi və ağrıya aidəm, o hisslərin içindəyəm mənasındadır. Şair həm torpağın, həm də insanların qəlbinin qonağı olduğunu bildirir. “Qonağıyam” sözünün təkrarı misranın musiqisini və emosional gücünü artırır. Təkrar həm də vurğunu artırır, şairin bu duyğularla necə iç-içə olduğunu göstərir. Şair özünü “ocaq” və “köz” kimi dərin simvollara qonaq kimi təqdim edir. Bu, mənəvi bağlılıq, təvazökarlıq və daxili yanğı hissi deməkdir. “Köz qonağıyam” artıq ocaqdan içəri keçmiş, isti və yanar hisslərin tam içində olan bir hal kimi başa düşülür.

Digər bir nümunə isə onun “Qəlbin səsi” şeirindəndir. Şair poetik dildə proverbial frazeologizmlərdən istifadə edərək xalq müdrikliliyini və milli ruhu ön plana çıxarır. Aşağıdakı misralara baxaq:

Üç illik bir eşqin hicrindəyəm mən,
Çırpınır ürəyim yaralı bir quş tək [3, s.264].

Bu iki misra dərin lirizm, romantik kədər və emosional obrazlılıq bildirir. “Yaralı quş tək çırpınmaq” ifadəsi dərd, kədər içində olmaq, çıxış yolu axtarmaq, qəlbin ağrısı ilə çırpınmaq mənasındadır. Yaralı quş ümitsiz və köməksizdir. Şairin burada vurğuladığı hiss sevgi və hicranla yanan bir qəlbin ağrısıdır. Üslub xüsusiyyəti olaraq təsirli bənzətmədir, ürəyin yaralı quşa bənzədilməsi güclü poetik təsir yaradır. Metafor və bənzətmələrlə yüklənmişdir. Duyğular həm vizual şəkildə, həm də emosional obrazla oxucuya təqdim olunur. “Çırpınır ürəyim...” ifadəsi frazeoloji yön daşıyır. Bu misrada ürəyin sakit dura bilməməsi, sevgi ağrısı içində olması göstərilir. “Tək” (kimi) sözü də burada bənzətməni vurğulayır. Bu frazeologizm xalqın çox işlətməsi ilə müdrik, dərindən hiss olunan bir ifadəyə çevrilmişdir. Misralardakı sözlər sadə olsa da, mənaları dərin və çoxqatlıdır. Digər sətirlərə nəzər yetirək:

Mərd oğlun silaha sarılmış bu gün
Yarır sərhədləri, yarır bəndləri [3, s.264].

Yuxarıdakı misralar güclü vətənpərvərlik, qəhrəmanlıq və milli ruh daşıyır. İki əsas frazeoloji vahid vardır və hər ikisi obrazlı dillə təqdim olunur. “Silaha sarılmaq” ifadəsi Vətəni qorumaq üçün döyüşə atılmaq, mübarizəyə başlamaq mənasındadır. “Sarılmaq” burada fiziki yox, simvolik bir addımdır, şərəfli bir mübarizəyə girişmək deməkdir. Vətən müdafiəsi mövzusunda çox işlədilən bu ifadə atalar sözü kimidir. Xalq danışq dilində və ədəbiyyatda sabitləşmişdir. Mərd oğul ifadəsi ilə birgə işlənərək epik qəhrəmanlıq obrazı yaradılır. Təsvir olunan şəxs qorxmaz, mərd, Vətən üçün ölümə getməyə hazır olan bir obrazdır. Üslubda kifayət qədər pafos da hiss olunur. Xüsusilə də vətən müharibəsi kontekstində daha təsirlidir. “Yarır sərhədləri, yarır bəndləri” ifadəsi maneələri aşmaq, düşmən sədlərini keçmək, azadlıq uğrunda mübarizə aparmaq deməkdir. Bu həm fiziki, həm də mənəvi mənada işlədilir. Proverbial cəhətdən isə qəhrəman bənd tanımaz kimi xalq deyiminə uyğun gəlir, cümləyə dinamiklik və qüvvət qatır. Fiziki sərhədlərlə yanaşı psixoloji və tarixi bəndlər də nəzərdə tutulur. Yüksək emosional təsir gücünə malikdir, oxucuda qürur, coşğu və azadlıq arzusu doğurur. Burada təsirli metafora və hiperbola vardır. “Yarır” feilinin təkrarlanması ritm və vurğunu yaradır. Ümumi olaraq bu ifadələr savaşı şiddətini, eyni zamanda xalqın iradəsini və azadlıq eşqini ifadə edir.

Səfərlinin əsərlərində zəngin dil və üslub xüsusiyyətləri, o cümlədən sabit frazeoloji birləşmələrin çoxluğu diqqəti çəkir. İslam Səfərli yaradıcılığında sabit frazeoloji birləşmələrdən emosional təsiri artırmaq, obrazlılığı gücləndirmək, milli kolorit yaratmaq üçün geniş şəkildə istifadə etmişdir. İslam Səfərlinin Vətən, sevgi, ana və xalq mövzularına həsr olunmuş şeirlərində bu kimi ifadələr tez-tez işlədilir. Onun poetik dildə verdiyi frazeoloji birləşmələr xalq danışq dilindən gələn səmimiyyəti və obrazlılığı artırır. İslam Səfərlinin “Döyüşçünün xəyalı” şeiri həm məzmun, həm də forma baxımından çox təsirli və emosionallığı yüksək olan bir nümunədir. Bu şeirdə şair döyüşçünün cəbhədə olarkən keçirdiyi həsrət, sevgi, ümitsizlik və ümid dolu duyğuları çox incə və poetik dillə ifadə edir. Şeirdə sabit frazeoloji birləşmələr məhz bu hissələri daha dolğun çatdırmaq üçün istifadə olunur.

O bir cüt ilahi, mavi gözləri,
Süzürəm... Od tutub alışır könül [2, s.81].

Misralar poetik obrazlılığı ilə seçilir. Məhəbbət lirikasına xas olan frazeoloji vahidlər işlənmişdir. “Od tutub alışır könül” frazeoloji birləşməsi dərin bir hissin, ehtirasın, sevgilərin qızıışması, güclü bir duyğunun birdən-birə alovlanması, şiddətlənməsi mənasını verir. Bu ifadə döyüşçünün sevgi və həsrət hissələrini güclü emosionallıqla ifadə edir. “Könlün alışması” onun daxili aləminin ehtirasla dolu olduğunu göstərir. Burada şair döyüşçünün xəyalında sevdiyi qıza baxdığını təsvir edir. Bu baxış onun içindəki sevgini, həsrəti o qədər artırır ki, könül odlanır, hissələri yanır, alışır. Bu, sevgi və həsrətin eyni anda hiss edilməsini, daxili aləmdə yaranan emosional partlayışı

göstərir. Təkcə “sevirəm” demir, onu daha güclü və poetik şəkildə “od tutub alışır könül” kimi ifadə edir. Üslub xüsusiyyəti olaraq metaforikdir, duyğular oddan və yanmaqdan istifadə olunaraq obrazlaşdırılır. Yəni, konkret deyil, məcazi mənə daşıyır. Romantik lirika üslubuna xasdır, sevgi və duyğuların içdən gələn gücü ifadə olunur. Bir digər üslub xüsusiyyəti isə emosionaldır, hissələrin dərinliyini və gücünü artırır. Bu ifadələr həm də milli koloritlidir, yəni Azərbaycan dilində çox işlənir. Vurğulu, pafoslu, poetik dillə könül dünyasını “yanmaq” metaforası ilə verilməsi klassik şairlərdən Füzulinin üslubuna bənzəyir. Frazeoloji vahidlər dilin zənginliyini artırmaqla kifayətlənmir, həm də çoxsaylı funksiyaları yerinə yetirir. Bu funksiyalar aşağıdakılardır:

1. Duyğusal təsir yaratmaq
2. Mənanı qısa və dəqiq şəkildə ifadə etmək
3. Metaforik obrazlar yaratmaq
4. Dilin əhval-ruhiyyəsini və məzmununu zənginləşdirmək [6, s.27].

Frazeoloji vahidlər emosional və psixoloji təsir yaratmaq məqsədilə istifadə olunur. Səfərlinin şeirlərində duyğusal təsir yaradan misralara göz gəzdirik:

Hərdən nağıl eylədikcə mən döyüş illərimi,
Sevgilim mehribanca oxşayıb tellərimi [2, s.87].

Bu gözəl poetik parça vətənpərvərlik, sevgi və nostalji duyğuları çox zərif şəkildə bir araya gətirir. Şair döyüş illərini xatırlayır, qəhrəmanlıq dolu anlarını poetik dillə anladır. “Nağıl eyləmək” ifadəsi sadəcə nağıl danışmaq deyil, xatirələri emosional və obrazlı dillə anmaq, keçmiş hadisələri poetik bir dillə danışmaq mənasındadır. Bu frazeoloji vahid duyğusal bir ab-hava yaradır. Hərbi xatirələrin “nağıl” kimi təqdim edilməsi həm zamanın keçməsinə, həm də bu xatirələrin müqəddəsliyini göstərir. Yumşaq və həzin bir təsir yaradır, çünki döyüş illəri artıq “nağıl”laşıb, amma ağrısı qalır. Frazeoloji vahidlər qısa və yığcam şəkildə mürəkkəb mənaları ifadə etməyə imkan verir. Məsələn, İslam Səfərlinin “Ömür yolları” şeirindəki bəzi misralara diqqət edək:

Əqrəblər fırlanır...əriyir gecə,
Qəlbim həkk olunur ağ varaqlara [2, s.96].

Şeirin adı və məzmunu insan həyatının keçdiyi mənəvi və fiziki yolu simvolizə edir. Yuxarıdakı misralarda qısa və yığcam frazeoloji vahidlər işlənmişdir. Onlar mənaca dərinlik yaradır, şeirin estetik gücünü də artırır. “Əqrəblər fırlanır” zaman keçir, vaxt axır mənasında işlənmişdir. Məcazi ifadədir, zamanın axıcılığını simvolik şəkildə təqdim edir. “Qəlbim həkk olunur ağ varaqlara” ifadəsi isə duyğularım yazıya köçürülür, hissələrim ifadə olunur mənasını verir. Bu, şəxsi hissələrin bədii dillə ifadəsi sayılır. Bir çox frazeoloji vahidlər metaforik və ya simvolik mənə daşıyırlar. Bu, onların daha obrazlı şəkildə dərk edilməsini təmin edir. Məsələn,

Göz muncuğu gərək deyil,
Yalan sözdür nəzər, bala,
Ey özümə bənzər bala [2, s.115]!

“Göz muncuğu gərək deyil” ifadəsi xalq inancına əsaslanır. “Göz muncuğu” adətən pis nəzərdən qoruyan bir simvol sayılır. Burada şair bu ifadəni metaforik və poetik şəkildə istifadə edərək övladının o qədər saf və uğurlu olduğunu deyir ki, heç bir pis nəzərə, qorunmağa ehtiyac yoxdur. Bu isə özünəinamı, müsbət enerjini və övlad sevgisini ifadə edir. Metaforik ifadə olaraq “göz muncuğu” burada gözəlliyin və uğurun qoruyucusu kimi verilib. Amma şair bunu əksinə deyir: “gərək deyil”, yəni uşağım o qədər işıqlıdır ki, heç nəyə ehtiyac yoxdur. Bu frazeoloji vahid valideynin övladına qarşı duyğusal bağını və qürurunu çox emosional şəkildə çatdırır. “Göz muncuğu” ifadəsi Azərbaycan xalq mədəniyyətinə xas olan bir obrazdır. Bu, şeirin milli koloritini artırır. Müəllif adı bir inancı poetik bəzək kimi istifadə edir. Frazeoloji vahidlər dilin milli-mədəni xüsusiyyətlərini əks etdirir.

Həmçinin onların istifadəsi yazılı və şifahi kommunikasiya üçün maraqlı və təsirli edir. Aşağıdakı “Laçın” şeirində də bunu görmək olar:

Sürücü, başına dönüm, asta sür,
Qoy gözüm doyunca yollara baxım.
Odur, çapıq qaya çənə bürünür,
Mən də duman olub dərədən axım [2, s.117].

Bu şeir Laçın torpaqlarına duyulan sevgi, təbiət gözəllikləri və nostalji hissləri ilə doludur. Dilin poetikliyini, duyğusalılığını və obrazlılığını artıran bir neçə frazeoloji vahid var. “Başına dönüm” bu ifadə sürücüyə müraciətdə deyilir və xalq arasında çox işlənən sevgi, minnətdarlıq, ehtiram dolu bir deyimdir. Dərin minnətdarlıq və sevgi hissini bildirir. Xalq dilinə xas olan, türk və Azərbaycan dilində rast gəlinən obrazlı ifadədir. Şeirinin danışmaq tərzini səmimi və dostyana edir. Bu şeir həm də təbiətə qarşı duyğusal bağ yaradır.

Nəticə

Nəticə olaraq, İslam Səfərlinin poeziyasında frazeoloji vahidlər bədii dilin əsas ifadə vasitələrindən biri kimi çıxış edir və şeirlərin emosional-estetik təsirini xeyli artırır. O, xalq danışmaq dilindən qaynaqlanan bu ifadələri obrazlı, metaforik və simvolik mənə daşıyıcısı kimi istifadə edərək oxucunun düşüncə və hisslərinə dərinlən təsir edir. Şairin frazeologiyadan ustalıqla istifadəsi onun yaradıcılığında milli ruhun, lirizmin və bədii təfəkkürün güclü olduğunu nümayiş etdirir.

ƏDƏBİYYAT

1. Bally, Ş. Fransız üslubiyatı. Moskva: “Xarici Ədəbiyyat Nəşriyyatı”, 1961, 394 s.
2. Səfərli İ. Seçilmiş əsərləri. Bakı, “Lider nəşriyyat”, 2005, 224 s.
3. Naxçıvan ictimai-siyasi, ədəbi-bədii, elmi-publisistik jurnal № 26. Naxçıvan, “Əcəmi”, 2013, 291 s.
4. Xəlilov B. Müasir Azərbaycan dilinin leksikologiyası. Bakı, “Nurlan”, 2008, 442 s.
5. Mirzəliyeva M. Türk dilləri frazeologiyasının nəzəri problemləri. Bakı, “Azərbaycan ensiklopediyası”, 1995, 146 s.
6. Məmmədova Ş. Naxçıvan dialekt və şivələrində frazeoloji vahidlər. Naxçıvan, 2021, 136 s.

*AMEA Naxçıvan Bölməsi

E-mail: aslanowaulya@gmail.com

Ulviyyə Aslanova

THE STYLISTIC FEATURES OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE LANGUAGE OF ISLAM SAFARLI

This article analyzes the stylistic features and artistic-aesthetic functions of phraseological units in the poetry of Islam Safarli. The author highlights that phraseological expressions serve as one of the main means of expression in the poet's language, creating imagery, emotionality, and a strong sense of national spirit. The article discusses various examples of idiomatic and proverbial phraseologisms, explaining their metaphorical, symbolic, and stylistic value. Expressions such as "od tutub alışmaq" ("to catch fire emotionally"), "könlün tərlandı" ("the falcon of the heart"), and "silaha sarılmaq" ("to take up arms") are used by Safarli to evoke deep emotional impact and convey national

color. The article emphasizes the key functions of phraseological units in poetic speech—such as evoking emotion, expressing meaning concisely, and creating poetic imagery. In conclusion, phraseological expressions in Islam Safarli’s work stand out for both their aesthetic and spiritual value, demonstrating the richness of artistic language in Azerbaijani poetry.

Keywords: *Phraseological units, Poetic language, Islam Safarli, Artistic-aesthetic functions, National spirit and emotionality*

Ульвия Асланова

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В ЯЗЫКЕ ИСЛАМА САФАРЛИ

В данной статье анализируются стилевые особенности и художественно-эстетические функции фразеологических единиц в поэзии Ислама Сафарли. Автор показывает, что фразеологизмы выступают как одно из основных выразительных средств в поэтическом языке поэта, создавая образность, эмоциональность и национальный дух. В статье рассматриваются различные примеры идиоматических и пословичных фразеологизмов, объясняется их метафорическое, символическое и стилевое значение. Такие выражения, как «од тутуб алышмак» (вспыхнуть от чувств), «кёнлюн тэрланы» (сокол сердца), «силаха сарылмак» (взяться за оружие), используются Сафарли с целью создания глубокого эмоционального воздействия и национального колорита. В статье подчеркиваются функции фразеологизмов в поэтической речи – создание эмоций, лаконичное выражение смысла и формирование поэтических образов. В заключение отмечается, что фразеологические единицы в творчестве Ислама Сафарли отличаются как эстетической, так и духовной ценностью, демонстрируя богатство художественного языка азербайджанской поэзии.

Ключевые слова: *Фразеологические единицы, Поэтический язык, Ислам Сафарли, Художественно-эстетические функции, Национальный дух и эмоциональность*

Filologiya elmləri doktoru Fərman Xəlilov tərəfindən təqdim edilmişdir.

İlk daxilolma tarixi: 10.07.2025

Son daxilolma tarixi: 12.08.2025